

Yazı Başlığı : Dîn-i İslâm'da Hedef-i Münâkaşa Olan Mesâil

Müellif: Mustafa Sabri Efendi

Dergi: Beyanülhak

Tarih: 6 Teşrinievvel 1324

Mukaddime

[Doğru bir dînin bazı ahkâmı, yanlış olamaz — Dîn-i İslâm ne ile muhâkeme edilir? — İslâmiyette istihdam olunan ulûm ve fûnûndan Hikmet, Mantık — Medâriste tarz-ı tahsîl — Ulûmda tâîîn-i mevzû' ve gâyet meseleleri — Kur'ân'dan ahkâm-ı fenniye istihrâcı — Savm-ü salât gibi ibâdat-i mevkutede hisâbât-ı nücûmiye ile niçin amel ediliyor?]

Son zamanlarda bazı insanlara tesadüf ediliyor bunlar kendi akıllarınca, teaddüd-i zevcât (çok eşlilik), tesettür-i nisvân (kadınların tesettürü), talâk, fâiz, sigorta, kumar, çalgı, usul-u verâis (miras dağıtımında usul), zekât gibi bir takım mevâd hakkındaki ahkâm-ı İslâmiyye'yi şâyân-ı intikâd görerek dillerine dolamışlardır. Bunların bir kısmı bütün ahkâm-ı İslâmiyye'ye hasım olduğu halde işte böyle bazılarını vesile-i itirâz ittihâz etmişlerdir. Ve diğer kısmı ise ahkâm-ı İslâmiyye'den bir çoklarının takdîr-i mehâsinine dair itirâfâtta bile bulunarak yalnız, bu dîn-i âlî'ye bir nakîsa gibi telakkî ettikleri bazı ahkâmın tâ'dîlîni (değiştirilmesini) garîb bir hülûs-i niyetle arzû eder, ve bu hususta kabâhâti dîne mi yoksa ulemasına mı bulmak lâzım geleceğini pek tâîîn edemez.

İşte biz bu gibi mesâil-i şeriyye-yi peyderpey mevki'-i bahse vaz' eyleyeceğiz, yettiği kadar müdafa'atta bulunacağız.

Evvelâ, şurası bilinmek iktizâ eder ki: Bir dînin yüzlerce, binlerce, ve'l-hâsıl bütün ahkâmını beğenip takdîs etmekle berâber yalnız bir tanesini, ama o dînden olduğu katiyen sâbit olan ahkâmdan bir tanesini fikren kabul etmemek olamaz. Tâbîr-i ahârla bir dîn, yalnız bir meselesinde sakîm ve gayr-i makul olduğu halde şu kusuruyla beraber sâir bütün ahkâmına nazaran âli, semâvi, hak bir din olmak kabil değildir. Bu gibi mesâilde pek az alakadâr oldukları hâlde en çok takîbât icrâ edenler, dîn(in), yalnız Allah'ı, Peygamber'i (Aleyhi's-Selâtü ve's-Selâm) tasdikten ibâret olmayıp Peygamber'in Allah-u Teâlâ tarafından getirdiği

tahakkuk eden bi'l-cümle ahkâmı tasdike mütevakkıf olduğunu unutuyorlar; yahut hiç bilmiyorlar.

Birçok insanlar da oradaki cihet-i icrâiyyesinde kusur ettikleri bâzı ahkâm-ı dîniyye'yi - mücerred kendileri riâyet edemedikleri için bir fikr-i hodkâmâne ile te'vîl ve inkâr ederek telâfi-i kusûra çalışırlar. Hâlbûki şu hareket evvelkinden daha büyük bir kusûr, affı gayr-ı kâbil bir kabahattir. Çünkü bir müteddiyinin, hasbe'l-beşeriyye bütün ahkâm-ı dîniyye'yi icrâ etmesi zaruri olmadığı hâlde hepsini fikren kabul etmek, hak bilmek lâzımdır. İşte bu dakîkâların (inceliklerin) idrak edilememesi mahrumiyet-i tevîk asârındandır ki bazıları hakkında cehil veyahut noksân-ı amel bu gibi mehâlike çöküp götürmekle ikmâl şeâmet etmiş olur.

Dîn-i İslâm, Fahr-ı Alem Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretleri'nin Vâcibü'l-Vücûd Teâlâ Hazretleri tarafından getirmiş olduğu tahakkuk eden bi'l-cümle ahkâmı tasdikten ibâret olduğuna mebnîdir ki zihne ilişen her hangi bir mes'elenin ahkâm-ı sâbite-i dîniyye'den olmadığını kavaid-i meşrûası dâiresinde bi't-tedkîk meydâna çıkarmak veyahut o mes'eleyi de -hikmetine akıl erdirerek, erdirmeyerek- tasdîk ve iz'ân eylemekten başka çâre yoktur. Elhamdülillah hikmet ve ulviyyeti günden güne münkeşif olmakta bulunan dîn-i mübînimizde ukûl-i selîmenin idrâk ve iz'ân edemeyeceği bir cihet de yoktur.

“Bi'l-farz ve't-takdîr olsa bile hikmetine akıl erdirerek, erdirmeyerek onu da tasdîk ve iz'ândan başka çâre yoktur denilmek hikmetsizce bir cebir, mantıksızca bir tahakküm olmaz mı?” diyeceksiniz. Hayır olmaz. Çünkü bir dînin hakikati ve Şâri' ve mü'essisinin sıdkını isbât edecek ayât-ü mü'cizât ve şevâhid-i mahsusa vardır ki dîn onlarla muhâkeme edilir. Ve onlarla sübut-ü katiyet kesbettikten sonra artık teker teker fûru'-i ahkâmını, bâhusûs meşkûk bir fikir ile, kâsır bir tahsîl ile, hakikatten ziyâde hevâ-ü hevese mağlûp bir dimağ ile muhakemeye kalkışmak abestir. Çünkü bu, başa çıkamayacağı bir fûrudan usule intikal ve istidlâl kabilinden ma'kûs bir hareket olacağı gibi bir dînin, ta'bbüdî ve gayr-i muallel bazı ahkâmı da olur. Çünkü esâs-ı dîn muallel ve müdellel olduktan sonra fûrû'da ta'lîle lüzum yoktur. Muallel olanlarda da vazife erbâb-ı ihtisâsındır.

Pek iyi, esâs-ı dînin ne ile ta'lîle ve isbât edilebileceğini, ve bu esâsa mizân-ı tedkîk ve imtihân olabilecek delâil-ü şevâhidin hangileri olduğunu göstermeliyiz değil mi? Evet. Bu hususta âlem-i İslâm ilm-i kelâm nâmıyla pek büyük, pek a'mîk (derin) bir fenne mâliktir, ve bu

fennin derinliği, yüksekliği o mertebededir ki öyle meraklılık davasında bulunan pek çok kimselerde görülen gelip geçici bir hahişle (arzu ve istekle), bir âlimin tesâdüfû, bir mahalde tesâdüfû bir incirâr-ı kelâm üzerine mahfûzâtattan tedârik edebileceği mâlumât ile hiçbir bahsi öğrenilemez. Kavaid-i mukarreresiyle aşinalık, mantık, hikmet, münâzara, gibi ulûm ve fûnûn ile münâsebet-i mütekaddime, hâsılı ciddi bir sa'y, müntazam bir tahsîl ister. En âli bir mes'ele-i riyâzîyyeyi, esasından, mukaddimâtından haberdâr olmayan bir adama bir musâhebede anlatıvermek ne kadar müşkil ise bu gibi ulûm-i Âliyye-i İslâmiyye'nin mukaddimâtını tahsîl etmemiş bulunanlara canları istediği zamanda, canları istediği bahsi anlatabilmek o kadar müşkildir. Ulûm-i mezkûrenin tahsîli ise âdeten para ile, pul ile olmadığı hâlde üzerine bu gün o nispette menâfi'-i şahsiyye-i dünyeviyye terettüp ettirilmediği için bu gibi mebâhise dâir kendilerinde bî-lüzûm bir riyâ-i iştiyâk görülen zevât, temîn ederim ki iki gün uğraşamazlar, usanırlar. Bahsi kendileri açtıkları hâlde sizi nihâyet bir, iki saat, o da halâvet-i ifâdeye malikseniz, dinleyebilirler. Ziyâdesine işleri, güçleri mânidir. Sonra mukni' (ikna edici) bir netîce elde edilemediği için de yine siz kabâhatli olursunuz. Hele "Bu gibi mesâil size anlatılamaz, böyle, aklınızın ermeyeceği, mukaddimâtına bigâne kalmış olduğunuz için.

□□□□□□□□ □□ □□ □□□□□□ □□□□

Ve eyne's-Süreyyâ min yedi'l-mütenâvil

(Süreyyâ yıldızı nerede, onu almak için ona elini uzatan nerede!)

fehvası üzere kâmet-i kabiliyyetinizin yetişemeyeceği şeylere karışmasanız münasip olur" dediniz mi, kabâhatiniz daha ziyâde büyür, "Dîn-i İslâm'da gizli, kapaklı şey yoktur. Ahkâm-ı Şer'iyye'yi, ruhbâniyyet usulü üzere mi idâre etmek istiyorsunuz?" tarzında gâyet fecî iftiralara, su-i tefsirlere hedef olursunuz.

Mevzuu bahsimiz olacak ahkâm-ı şer'iyye'nin akıl ve hikmetine muvafakatını isbâtta acimize mebni sözü bu vâdilere düşürdüğümüze hüküm olunmasın. Bu gibi mesâili isbâta hadd-i zâtında borçlu bile olmadığımızı arz ettikten sonra bunlar, ta'lîl olunamayan mesâil-i ta'abbüdiyyeden de olmadıkları cihetle ayrıca ve mâ fevka'l-vazîfe (vazifeyi aşan bir şekilde) tedkîk ve îzâh edilecekler demek istiyorum. Hatta ahkâm-ı mezkûreden bazısının, meselâ tesettür-i nisvân mes'elesinin makuliyeti o kadar sadedir, o kadar celî bir vüzûhu haizdir ki

evvelen beri o mes'ele hakkında bir şey yazmak istediğim hâlde buna ne suretle itirâz edilebileceğini düşünüp bulmak, cevâbını vermekten daha güç olduğu için yazmaya muvaffak olamıyordum. Bereket versin ki kısım-ı mahsusunda hikâye edeceğim veçhile o mes'ele hakkında musâdif olduğum bir mu'teriz, dermeyân ettiği cümlelerin yekdiğerine, hey'et-i mecmu'asının da saded-i bahse garâbet-i irtibâtiyle berâber benim için bu bâbda bir zemîn-i tekellüm hazırlamış oldu.

Gelelim: mukaddimedede sözümlüğün bi'l-münâsebe uğradığı vadi, bi'l-cümle Ahkâm-ı İslâmiyye aleyhindeki vesâit-i itirâzın, o gibi emrâz-ı kalbiyyenin menşeyini teşkil eylediği cihetle bu noktaları biraz daha teşrih için kârîn-i kirâmın (kıymetli okuyucuların) müsaadelerini talep ediyorum.

İlm-i Kelâm, mevkuf-ı aleyhi bulunan hikmet, mantık, kavânin-i münâzara gibi ulûm ve fûnûn ile berâber müntazam bir tahsîl ister demiştik. O sırada da bazı hatırâlara gelmiş olmak ihtimâli vardır ki:

Hikmetin vâsıl olduğu derecât-ı hâzırâyı, ilm-i kelâm ile mutevaggil [bir ilimle meşgul olan, ilgilenen] olanlar ale'l-ekser bilmezler. Onların bildikleri (Kâdî Mîr) hikmeti ise bugün esâtîr-i mensûha hâline gelmiş olduğundan ilm-i kelâmın, böyle ehemmiyeti kalmayan bir fenne taalluku kendisi için mûcib-i naks-u şîn olur. Mantıka gelince: Onun hakkında eskiden beri beslenen vüsûk-i itimat da son zamanlarda zâil olarak yerine daha mevsuk ve mü'temen olduğunda şüphe edilmeyen tecrübe (pozitif/deney) kaim olmuştur. Ale'l-ıtlak hikmet-i kadîme ile mantık hakkında ahîran hâsıl olan şu su-i nazar cidden şâyân-ı taaccüb ve vâcibü't-tashîh bulunan ekâr-ı bâtıladan olduğunu söyleyelim.

Evvelâ; hikmetin, terekkiyât ve ta'dîlat-ı ahîresine maruz olan, tabîyyât ve felekîyyat (doğa ve uzay fenleri) kısımları olup ilâhiyatı ise İbn-i Sîna ile Gelenbevî arasında geçen ezminede mazhar olduğu tedkik ve terakkiyi hiçbir vakit görememiştir. İşte ilm-i hikmet, ilm-i kelâmda mahza ilâhiyatı için lazım olur, ve ilm-i kelâmın urûk ve asâbına (damar ve sinirlerine) girmiş olan bu kısma bîgâne kalınmamak üzere (Kâdî Mîr) ve emsâli kitaplardan katiyyen istiğnâ gösterilemez. Bu kitapların sâha-i tedâvülde vücudunu istiskal (zorlaştıranlar) edenler -itimât ederiz ki- neden bâhis olduklarını bilmezler bile. Mantık hakkında hâsıl olmaya başlayan zehâb ise daha garip, daha câhilânedir. Bu zehâbı, acizleri ibtidâ beş altı sene evvel bir risâle-i mevkûtada okudum. Ve sonra fûnûn-i hâzırânın en muktedir, en belîğ

tercümanı olan bir ağızdan, fâzıl bir doktordan işittim, deniliyor ki:

“Ekyise-i mantıkîyye'den (mantığın kıyaslarından) birini, en meşhurunu ele alalım. (Alem müteğayyerdir [değişendir], ve her müteğayyer hâdistir, binâenaleyh âlem hâdistir) cümlelerine bir çok suretle itiraz etmek mümkündür. Şu hâlde kıyâs-ı mantıkîyyenin vereceği netîce nasıl kat'î olabilir? Bir de istidlâlalat-ı mantıkîyye üzerine müesses olan bunca hakâik ve malumat, sonra ki keşfiyyat ile bozuluyor”.

Buna o vakit bervech-i âtî cevap verilmişti: “Kıyâs-ı mantıkî mücmelen (kapalı ve özet olarak) bu yolda tarif olunur:

“Bir araya getirilmiş iki kazıyye ki kendilerinin kabul ve teslîm olunmaları üzerine üçüncü bir kazıyyenin de teslîm olunması lâzım gelir”. Bu tariftan anlaşılacak iktizâ ediyor ki kıyâs teşkil eden suğra ile kübrâ, evvelden müsellemler olmak şarttır. İşte mantık bu şartı vazettikten sonra ilerisine karışmaz. Onlar hangi fenne müteallık kazıyeler ise mes'uliyetleri oralara aittir. Meselâ (Alem müteğayyerdir, ve her müteğayyer hâdistir) kazıyeleri bir çok suretle kâbil-i itirazmış; [itirâzat da kim bilir nasıl şeylerdi]. Varsın olsun, bundan mantığa bir zarar ait olmaz. Çünkü mantık orasını mütekeffil değildir; eğer alem müteğayyer, ve her müteğayyer hâdis ise alemin, kâinatın da hâdis olması lazım gelir mi, gelmez mi? Şuna bakalım. Elbette lâzım gelir, ve bu lüzum, iki kere ikinin dört etmesinden daha zâhir daha muhakkaktır.[1] El-hâsıl mantık, edillenin tarz-ı tanzimini beyân eder; maddesine karışmaz. Orasını müstedillin derece-i vukuf ve malûmatına tabîdir.[2]

Mantık, sizin mukaddimatınıza göre netîce verir, suğra ve kübrâ olmak üzere intihâb ettiğiniz mukaddimeler doğru ise neticede şüphesiz doğru, ve eğer yanlış ise neticede yanlış olur. Demek ki ne ekerseniz onu biçersiniz.

Gelelim: keşfiyyat-ı ahîre ile münezelzil olan malûmat ala vechi's-sahîh istidlâlalat-ı mantıkîyye üzerine teessüs etmemiştir. Ya maddesinde ya suretinde, elbette bir yerinde bozukluk varmıştır. Gizli bir noktasında mantıktan ayrılmıştır. Ve keşfiyyât-ı ahîre dediğiniz, işte o noktaların bilâhare anlaşılmasından başka bir şey değildir.

Ma ba'di var

Mustafa Sabri

Hazırlayan : Bayezid Mete

[1] Çünkü iki kere ikinin dört etmesi, efvâh-ı ceditteki şöhret-i bedâhetine rağmen carî-i bahistir. Zîra mebhas-ı mahsûsasında takarrür ettiği veçhile adetler, inde't-tahkîk ahâd-ı sırfadan terekküp ederler. Meselâ sekiz adedi, sekiz tane vahitten mürekkep olup ne iki tane dörtten, ne de beş ile üçten, ne de iki ile altıdan [ve helümme cerran] mürekkep değildir. Ve illâ tercih bilâ müreccih lazım gelir şu hâlde iki kere iki de aynen dört değil, dörde müsâvîdir. Hâlbûki kıyâs-ı mantıkiyenin şekli olunan intâcî, buna mukîs olmamak üzere bedîhîdir.

[2] Mantıkta kıyas bihasebi'l-mâddeden dahi bahis olunursa da muhtelif kuvvetleri haiz bulunan kaziyelerden birer misâl getirmek ale'd-derecât bu kaziyelerden teşekkül eden kıyâsın isimlerini tayîn etmek suretiyle bahis olunur.